Марина В. Штань¹, Валентин Р. Костюк²

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ЗА УМОВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті розкрито необхідність посилення регулюючої ролі держави за умов сучасних глобальних трансформацій. Розглянуто інструментарій економічної політики, спрямованої на активізацію процесів неоіндустріалізації України. Досліджено концептуальні засади активізації розвитку внутрішнього ринку, проблеми та напрями їхнього вирішення в процесі реалізації економічної політики європейської інтеграції.

Ключові слова: національна економіка, державне регулювання, європейська інтеграція, внутрішній ринок, експорт, імпорт, протекціонізм.

Табл. 2. Літ. 10.

DOI: 10.32752/1993-6788-2021-1-238-110-117

Марина В. Штань, Валентин Р. Костюк

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ

В статье раскрыта необходимость усиления регулирующей роли государства в условиях современных глобальных трансформаций. Рассмотрен инструментарий экономической политики, направленной на активизацию процессов неоиндустриализации Украины. Исследованы концептуальные основы активизации развития внутреннего рынка, проблемы и пути их решения в процессе реализации экономической политики европейской интеграции.

Ключевые слова: национальная экономика, государственное регулирование, европейская интеграция, внутренний рынок, экспорт, импорт, протекционизм.

Maryna V. Shtan, Valentyn R. Kostyuk

STATE REGULATION OF THE NATIONAL ECONOMY IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

The article reveals the need to strengthen the regulatory role of the state in the context of modern global transformations. The tools of economic policy aimed at intensifying the processes of neo-industrialization of Ukraine are considered. The conceptual bases of intensification of development of the internal market, problems and ways of their decision in the course of realization of economic policy of European integration are investigated.

Keywords: national economy, state regulation, European integration, internal market, export, import, protectionism.

Peer-reviewed, approved and placed: 13.04.2021.

Постановка проблеми. Трансформаційні зрушення в економіці України впродовж останньої чверті ХХІ ст. не лише не сприяли наближенню, а збільшили відрив нашої країни від розвинених держав світу за показниками стандартів життя, зумовивши деіндустріалізацію національного господарства з усіма негативними соціально-економічними наслідками. Таким чином, державну політику з регулювання перетворень у національному господарстві

¹ National Academy of Management. Kyiv. Ukraine.

² National Academy of Management. Kyiv. Ukraine.

не можна вважати задовільною. Держава відійшла від розв'язання проблем економіки. Основний згубний контекст цієї політики — лібералізація господарських відносин, що були невиправдано нав'язані Україні ззовні. На сьогодні потенціал розвитку внутрішнього виробництва і ринку в Україні стримують насамперед інституційні чинники, зокрема — відсутність гарантій на право власності та адміністративні бар'єри. Тому у країні із низькими ефектами державного регулювання важливо здійснювати інституційні реформи, спрямовані на поліпшення інвестиційного клімату (насамперед йдеться про створення прозорих правил гри на внутрішньому ринку) та розвивати приватне підприємництво, яке потребує лише мінімальної державної підтримки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Упродовж останніми роками актуалізація проблем визначення напрямів активізації державного регулювання економіки, стимулювання розвитку внутрішнього ринку на основі використання протекціоністського інструментарію обумовлюється зростанням масштабів та глобальним характером досліджень. Науковці звертають особливу увагу на необхідність пошуку оптимального розв'язання проблем економічного розвитку на основі максимального використання потенціалу ендегенного зростання, оскільки такий інструментарій спроможний сприяти побудові ефективної економічної політики.

Проблематика аналізу механізмів державного регулювання детально проаналізована вченими. Водночас не існує однозначних підходів щодо пошуку напрямів підвищення ефективності використання потенціалу державного регулювання національної економіки. Серед вагомих наукових досліджень у сфері аналізу напрямів активізації державного регулювання національної економіки чільне місце посідають праці таких вчених, як В. Базилевич [1], О. Білорус [9], П. Гайдуцький [7], В. Геєць [6], А. Гриценко [6], Ю. Городніченко [3], Т. Єфименко [9], В. Лагутін [2], В. Пономаренко [4], Г. Роланд [3], І. Черленяк [5] та ін.

Метою дослідження є розкриття особливостей модифікації напрямів стимулювання розвитку національної економіки на основі використання інструментарію її державного регулювання.

Основні результати дослідження. Подальше поглиблення європейської інтеграції передбачає у контексті реалізації інтересів суспільства досягнення позитивних результатів реформування української економіки. Послідовність українських реформ невіддільне від подолання олігархічної моделі вітчизняної економіки із притаманній їй тінізацією і корупцією. Це потребує обов'язкового створення в Україні сучасних європейських стандартів верховенства права та підвищення конкурентоспроможності внутрішнього виробництва. Очевидно, що система державного регулювання економіки в Україні не може обмежуватися виконанням лише функцій лібералізації і дерегулювання. При такій постановці питання заходи з підтримки внутрішнього виробництва і внутрішнього ринку апіорі будуть неефективними. Будь-які спроби держави вивести на більш високий рівень вітчизняну економіку не даватимуть належного ефекту [1, с. 7-39]. У таблиці 1 наведено матрицю ефектів державного регулювання внутрішнього ринку.

Таблиця 1. Ефекти державного регулювання внутрішнього ринку,
узагальнено автором на основі джерел [2, с. 17-22]

Суб'єкти	Позитивні ефекти	Негативні ефекти
Виробники	Зростання макроекономічних показників (ВВП, сукупний попит, податкові надходження); Поліпшення ділової активності; Активізація розвитку легального бізнесу та посилення конкуренції; Позитивні зміни регуляторного середовища; Створення додаткових робочих місць; Заохочення інвестицій; Стимулювання інноваційного потенціалу.	Погіршення ділової активності економічних суб'єктів; Зростання тіньового сектору економіки і посилення її монополізації; Зарегульованість підприємницького середовища; Зниження ефективності та продуктивності праці; Зниження заробітної плати і зростання безробіття; Зниження конкурентоспроможності виробництва; Розширення податкової оптимізації.
Споживачі	Підвищення купівельної спроможності домогосподарств; Створення нових робочих місць, поліпшення зайнятості; Пом'якшення бідності; Поліпшення якості продукції, що реалізується.	Зниження купівельної спроможності споживачів; Зростання інфляції; Погіршення якості праці в економіці; Звуження можливостей самореалізації; Розширення трудової міграції.
Держава	Дерегуляція господарської діяльності; Забезпечення участі громадян у публічному управлінні; Удосконалення державного нагляду на внутрішньому ринку; Посилення прозорості та підзвітності органів влади; Забезпечення ефективного виконання бюджету.	Зарегульованість сфери надання адміністративних послуг; Посилення інституційних ризиків виходу за межі правового поля; Розширення нелегальної трудової міграції; Зростання інфляції; Неефективна реалізація державних інвестиційних та інноваційних програм.

Перспективним є розміщення в Україні високотехнологічних виробничих потужностей провідних компаній-виробників наукомісткої інноваційної продукції. Ця продукція з високою часткою доданої вартості повинна надходити як на експорт, так і на внутрішній ринок України. Це дасть змогу створити робочі місця вищої якості із більш високою заробітною платою, залучати іноземні інвестиції, розширювати експортний потенціал на основі ефективного включення в глобальні ланцюги виробництва доданої вартості. Аграрна спеціалізація українського експортного потенціалу сьогодні вже проявилась досить чітко з орієнтацією на експорт насіння соняшнику, кукурудзи і зернових у цілому. Частка аграрної продукції в експорті України вже становить більше 40%. Враховуючи, що рівень конкурентоспроможності більшості українських виробників істотно нижчий, ніж у підприємств

європейських країн, можна стверджувати, що Україна без великих інвестицій не здатна стати рівноправним суб'єктом на високотехнологічних світових ринках [3, с. 409-412; 4, с. 4-6].

Інституційна ситуація ускладнюється тим, що експортні поставки вітчизняних виробників не можна вважати експортом у власному розумінні цього поняття. Адже наш експортер усього лише передає свій товар зарубіжному оптовому торговцю. Самі ж наші виробники-експортери не є ні оптовими, ні роздрібними суб'єктами зовнішніх ринків, адже до зарубіжних споживачів наша продукція доходить часто з іншим маркуванням, яке з'являється на етапах транспортування й фасування. Якщо ж український експортер хоче зайти на конкретний зарубіжний ринок для розвитку власної дистрибуції й відкрити своє представництво, він наштовхується на цілий ряд суттєвих перешкод. Насамперед йдеться про одержання ліцензій і державну реєстрацію експортерів. При нинішньому стані речей у сфері експортного регулювання українські виробники часто просто не можуть бути повноцінно представлені на зовнішніх ринках [5, с. 110-114].

Важливим для регулювання внутрішнього ринку є застосування імпорتنих обмежень, що можуть розглядатися як інструменти захисту внутрішнього ринку від імпорتنих товарів, якість і безпека яких не відповідає вимогам. Для регулювання надходження імпорту на внутрішній ринок традиційно використовуються такі інструменти як ввізне мито, торговельні обмеження на імпорт, тарифні квоти, індикативні імпорتنі ціни, технічні регламенти щодо якості та безпечності продукції тощо, які принципово не суперечать рамкам правил СОТ. Досвід ЄС показує високу ефективність такого регулюючого інструменту на внутрішньому ринку як річний обсяг тарифних квот, поза якими застосовуються ввізні мита заборонного характеру. Всі ці регуляторні інструменти дадуть змогу, з одного боку реально захистити інтереси споживачів, а з іншого — підвищити рівень конкурентоспроможності вітчизняної продукції та розширити експортні можливості України. З позиції реалізації інтересів національного бізнесу на часі є державне стимулювання реалізації підприємницького потенціалу внутрішнього виробництва на основі поглиблення дерегуляції, розширення кредитування, надання правової та методичної підтримки виходу на зовнішні ринки тощо. Обмеження рівня тінізації економіки спроможне стати істотним джерелом зростання ВВП. Можливості економіки залишаються ще дуже великими, як і арсенал механізмів зниження рівня тінізації. Останніми роками дещо зроблено для полегшення ведення бізнесу. Так, зокрема, у рейтингу Світового банку в 2019 р. Україна піднялася на 71 місце [6, с. 5-12].

В українському суспільстві залишається великий запит на зміни для зростання економіки. Перш за все це стосується боротьби з корупцією, що здатна забезпечити реальні результати. Подолання корупції передбачає зміну суспільних цінностей, ідеалів та переконань. На часі послідовна детінізація внутрішнього ринку на підвищення якості податкового та митного адміністрування, посилення боротьби з контрабандою, стимулювання безготівкових розрахунків, забезпечення достовірності декларування чиновниками доходів та видатків. За підрахунками фахівців, щорічне

корупційне навантаження на економіку сягає 5-7%. Хоча витрати на антикорупційну реформу достатньо великі, її ефективність доволі низька. Так, за останні три роки в Україні створено п'ять антикорупційних органів, однак рівень корупційності економіки, за оцінками міжнародних рейтингів, знизився не надто суттєво [7, с. 554-589].

Зазначена політика і сьогодні теж має великі можливості як чинник забезпечення активізації економічного розвитку. Акцент слід робити на машинобудування та переробку промисловість, оскільки вони разом дають більш як 20% ВВП. У цих галузях є значні можливості для активного розвитку. Протягом 2005-2018 рр. приріст виробництва у машинобудуванні сумарно становив 5,6%, а в середньому за рік — лише 0,4%. Аналогічно у харчовій промисловості за цей же період приріст виробництва становив 19,8%, а в середньому за рік — тільки 1,4%. В Україні є великий потенціал отримання доданої вартості за рахунок істотного поглиблення переробки сільгосппродукції. У нашій країні з ріпаку здебільшого виробляють олію і шрот, а у розвинених країнах асортимент продуктів із ріпаку в десятки разів ширший [7, с. 225-297]. Водночас стає дуже актуальною реалізація низки фундаментальних проектів, які можуть справити кумулятивний ефект на зростання економіки. Йдеться, зокрема, про будівництво автомобільних і залізничних доріг, мостів, тунелів тощо. Такий інвестиційний бум надав би потужного імпульсу для розвитку багатьох видів економічної діяльності (металургії, машинобудуванню, будівництву, транспорту тощо) [8, с. 46-51].

Потрібна економічна політика протекціонізму, активного державного втручання, реструктуризації економіки й стимулювання експорту у напрямі високих технологій та інновацій. Ця політика незрівнянно більш складна, ніж неоліберальна, бо замість зменшення ролі держави потребує значного поліпшення якості державного регулювання. Тим більше, що пряме копіювання такої політики із східно-азійських зразків неможливе, оскільки Східна Азія розвивалася в умовах надлишку робочої сили, а в Україні має місце міграція найактивнішої частини робочої сили за кордон. Саме тому в Україні має бути реалізований вектор інтенсивного інноваційного розвитку.

В Україні існує приклад успішного застосування протекціоністської політики. Йдеться про становлення потужної промисловості з переробки соняшнику. Слід нагадати, що у 1999 р. було ухвалено закон про запровадження експортного мита на насіння соняшнику та деяких інших олійних культур. У результаті на світовому ринку соняшникової олії частка України сягнула 50%. Водночас експорт сої та ріпаку не оподатковується митом, а тому переробка цих культур не зростає (лише збільшується їх експорт). Наведений приклад залишається ледь не винятком із загального правила державного регулювання української економіки. Водночас негативних прикладів багато, а один з них — автомобільна промисловість. Значний обсяг внутрішнього ринку забезпечив підґрунтя для початку складання автомобілів в Україні з імпортних вузлів. Отже, цим було створене конкурентне середовище, що давало змогу очікувати на появу конкурентоспроможної промисловості. Однак було ухвалено рішення про

забезпечення преференції для національних виробників, закривши внутрішній ринок для імпорту перш за все вживаних автомобілів. Вказана політика створила промисловість, що орієнтувалася практично виключно на внутрішній ринок, і не здатна конкурувати на ринках зовнішніх. Через штучний захист національних виробників та орієнтацію на імпорт комплектуючих власний технологічний розвиток у них був практично відсутній. Це якраз приклад украї невдалого протекціонізму, який спрямований не на розвиток національної економіки, а на швидке персональне збагачення власників заводів [9, с. 125-241].

Яскравим прикладом протекціонізму, орієнтованого на національний розвиток, може слугувати автомобільна промисловість Південної Кореї, яка є п'ятою у світовому рейтингу виробників автомобілів. Протекціоністська політика тут виглядала зовсім інакше, ніж в Україні. Така політика у Південній Кореї зводилася перш за все до:

- складання автомобілів для внутрішнього ринку з імпортних комплектуючих лише на початковому етапі;
- надання переваги імпорту технологій перед прямими інвестиціями іноземних компаній;
- надання фінансово-кредитних пільг лише виробникам, що експортують товари;
- максимальна підтримка локалізації виробництва компонентів як шляхом створення бар'єрів для імпорту компонентів, так і шляхом податкових пільг внутрішньому виробнику компонентів;
- фінансування та підтримка розробок і досліджень, спрямованих на створення власних моделей автомобілів та комплектуючих до них.

Отже, існують приклади двох абсолютно різних типів протекціонізму — латиноамериканський і східно-азійський (табл. 2).

Відомий норвезький економіст Ерік Райнерт, автор книги «Як багаті країни забагатіли... і чому бідні країни лишаються бідними», послідовно виступає за економічний протекціонізм та захист національної промисловості. Вчений радить урядам країн з низьким рівнем розвитку не використовувати без критичного осмислення вимоги Міжнародного валютного фонду та Світового банку. За його словами, вільна торгівля між економічно нерівними країнами призводить до збагачення розвинених країн та ще більшої бідності країн з сировинною економікою. Райнерт відстоює думку про те, що для стійкого розвитку країни потрібно пройти кілька етапів, зокрема:

1. Період вільної торгівлі (для змінити моделі споживання і створення попиту на промислові товари);
2. Запровадження протекціонізму та розбудова національної промисловості, що включає види економічної діяльності з високою часткою доданої вартості;
3. Перехід до глобальної вільної торгівлі лише за умови, що національний сектор товарів і послуг з високою часткою доданої вартості стане конкурентоспроможним [10, с. 205-228].

Таблиця 2. Особливості Східноазійського та Латиноамериканського типів протекціонізму, узагальнено автором на основі джерела [10, с. 209-231]

Протекціонізм	
Східноазійський тип	Латиноамериканський тип
Тимчасовий характер захисту нових галузей від конкуренції на світовому ринку	Постійний захист традиційних галузей на внутрішньому ринку
Стимулювання процесів підвищення продуктивності праці та ефективності виробництва темпами, що перевищують середньосвітові	Підвищення продуктивності праці та ефективності виробництва темпами, що є нижчими за середньосвітові
Підтримання темпів економічної динаміки на основі підходів Й. Шумпетера (творча деструкція)	Підтримання неконкурентоспроможних національних виробництв
Стимулювання внутрішньої конкуренції	Обмеження внутрішньої конкуренції
Застосування принципів технологічного націоналізму, за якого найважливіші технології перебувають під контролем місцевих корпорацій	Перебування найважливіших технологій під контролем міжнародних корпорацій
Значні обсяги інвестування в освіту, що формує попит на послуги висококваліфікованої робочої сили	Незначні обсяги інвестування в освіту, що формує слабкий попит на послуги висококваліфікованої робочої сили, еміграція кваліфікованої робочої сили
Рівні умови розподілу землі	Нерівні умови розподілу землі
Виважений розподіл доходів обумовлює розширення внутрішнього ринку товарів з високою доданою вартістю	Значна диференціація у розподілі доходів призводить до падіння попиту на товари з високою доданою вартістю, що знижує конкурентоспроможність національних виробників
Кооперація виробників з національними постачальниками	Відсутність кооперації виробників з місцевими постачальниками у зв'язку з наданням переваг імпортом комплексуючим

Висновки. Таким чином, проведений аналіз дає змогу дійти висновку про те, що реалізація інструментарію активного державного регулювання, що ґрунтується на необхідності стимулювання її розвитку з використанням цілої низки важелів. При цьому йдеться про приведення функцій держави у повну відповідність з потенціалом її ендогенного розвитку, що передбачає здатність держави ефективно здійснювати регулювання, що спрямоване на сприяння національному економічному зростанню. Вказане завдання пов'язане з необхідністю підвищення дієздатності державних інститутів, що передбачає здійснення ефективної діяльності держави, яка сприяла б розвитку внутрішнього виробництва конкурентоспроможних товарів і послуг.

1. Економічна стратегія та політика реалізації європейського вектору розвитку України: концептуальні засади, виклики та протиріччя: монографія / за ред. В.Д. Базилевича, Осецького В.Л. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2018. 536 с.

2. Лагутін В.Д. Інститути і економічні механізми стабільності та розвитку суспільства / В.Д. Лагутін // Економіка України. 2018. №9. С. 13-25
3. Gorodnichenko Y., Roland G. Culture, institutions and the wealth of nations // Review of Economics and Statistics. 2017. Vol. 99. P. 402-416
4. Ponomarenko V., Gontareva I. The system of causal connections between entrepreneurial activity and economic development // Economic annals-XXI. 2017. №5-6. P. 4-7
5. Черленяк І. І., Машіко К. С. Інституційна та економічна динаміка національного бізнесу // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2017. Випуск 2. С. 107-116
6. Геєць В.М., Гриценко А.А. «Новий прагматизм» як інструмент інклюзивної глобалізації (до 70-річчя професора Гж. В. Колодка) // Економіка України. 2019. №1. С. 3-15
7. Гайдучкий П. І. Незабуті реформи в Україні, 1991-2017 / П. І. Гайдучкий. К.: ДКС Центр, 2017. 849 с.
8. Магас В.М. Підприємництво та конкуренція – основні чинники розкриття економічного потенціалу суспільства // Економічна теорія. 2019. №2. С. 44-56
9. Фінансова глобалізація і євроінтеграція / за ред. О. Г. Білоруса, Т. І. Єфименко. К.: ДННУ «Академія фінансового управління», 2015. 496 с.
10. Райнерт Ерік С. Як багаті країни забагатіли... і чому бідні залишаються бідними. К. Темпора, 2014. 444 с.

1. Ekonomichna stratehiia ta polityka realizatsii yevropeiskoho vektoru rozvytku Ukrainy: kontseptualni zasady, vykyky ta protyrichchia: monohrafiia / za red. V.D. Bazylevycha, Osetskoho V.L. K.: Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, 2018. 536 s. [in Ukrainian].
2. Lahutin V.D. Instytuty i ekonomichni mekhanizmy stabilnosti ta rozvytku suspilstva / V.D. Lahutin // Ekonomika Ukrainy. 2018. №9. S. 13-25 [in Ukrainian].
3. Gorodnichenko Y., Roland G. Culture, institutions and the wealth of nations // Review of Economics and Statistics. 2017. Vol. 99. P. 402-416
4. Ponomarenko V., Gontareva I. The system of causal connections between entrepreneurial activity and economic development // Economic annals-KhKhI. 2017. №5-6. R. 4-7 [in Ukrainian].
5. Cherleniak I. I., Mashiko K. S. Instytutsiina ta ekonomichna dynamika natsionalnoho biznesu // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii «Ekonomika». 2017. Vypusk 2. S. 107-116 [in Ukrainian].
6. Heiets V.M., Hrytsenko A.A. «Novyi prahmatyzm» yak instrument inkluzyvnoi hlobalizatsii (do 70-richchia profesora Hzh. V. Kolodka) // Ekonomika Ukrainy. 2019. №1. S. 3-15 [in Ukrainian].
7. Haidutskiy P. I. NeZabuti reformy v Ukraini, 1991-2017 / P. I. Haidutskiy. K.: DKS Tsentr, 2017. 849 s. [in Ukrainian].
8. Mahas V.M. Pidpriemnytstvo ta konkurentsii – osnovni chynnyky rozkryttia ekonomichnoho potentsialu suspilstva // Ekonomichna teoriia. 2019. №2. S. 44-56 [in Ukrainian].
9. Finansova hlobalizatsiia i yevrointehratsiia / za red. O. H. Bilorusa, T. I. Yefymenko. K.: DNNU «Akademiia finansovoho upravlinnia», 2015. 496 s. [in Ukrainian].
10. Rainert Erik S. Yak bahati krainy zabahatily.. i chomu bidni zalyshaiutsia bidnymi. – K. Tempora, 2014. 444 s. [in Ukrainian].